

UDC (УДК) 343.01

**Навроцька Віра Вячеславівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
(Львів, Україна)

e-mail: superviranavr@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

## **КОНКУРЕНЦІЯ МІЖ НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ**

**Анотація.** Піддано критиці позицію, згідно з якою норма про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру є спеціальною стосовно норм, що регламентують звільнення від кримінальної відповідальності з інших підстав.

Пріоритет у разі конкуренції між положеннями статей, які передбачають види звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, мають ті з них, що передбачають види звільнення: а) обов'язкові – порівняно з факультативними; б) безумовні – порівняно з умовними; в) без застосування іспитового строку – порівняно з тими, де такий строк встановлено.

**Ключові поняття:** звільнення від кримінальної відповідальності, неповнолітній, конкуренція між нормами, пріоритет.

**Navrotska Vira,**

PhD (Law),

Associate Professor, Associate Professor of the  
Department of Criminal and Legal Disciplines,  
Lviv State University of Internal Affairs  
(Lviv, Ukraine)

e-mail: superviranavr@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

## **COMPETITION OF THE NORMS OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE IN RESOLVING THE ISSUE OF THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY OF A MINOR**

**Abstract.** Competition of norms regarding different types of exemption from criminal liability may arise also within the exemption from criminal liability of a minor.

A child, who has reached the age, since which he/she can be brought to criminal liability, may be released from criminal liability for the criminal offense committed, on the general grounds foreseen by Section IX (Articles 45–48 of the Criminal Code of Ukraine) as well as on special grounds, which apply only to this category of persons (Articles 97 and 106 of this Code). At the same time, the grounds for exemption from criminal liability mentioned in Articles 45–48 of the Criminal Code of Ukraine do not foresee for a minor any exceptions to the general rules.

The position elucidated in the legal literature, according to which the norm on exemption from criminal liability because of compulsory measures of educational character application is considered as special to the norms on exemption from criminal liability on other grounds (and, consequently, within the competition of this norms it is offered to give preference to it), is criticized in the article.

It is substantiated that if there is a possibility to apply several articles, which foresee identical preconditions and grounds for exemption from criminal liability of a minor, preference should be given to the one that contains more favorable legal consequences for the child's interests.

It is proved, that in case of competition of the articles' norms, that foresee the types of exemption from criminal liability of a minor, the priority have those that foresee the types of exemption: a) mandatory – compared to optional; b) unconditional – compared to conditional; c) non-probationary – compared to those in which a probation period is established.

**Key concepts:** exemption from criminal liability, minor, competition of norms, priority.

**DOI 10.32518/2617-4162-2021-1-103-109**

## Вступ

Конкуренція між нормами, що передбачають різні види звільнення від кримінальної відповідальності, може виникнути при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього. Зокрема, у цьому разі може виникнути питання про те, якому виду звільнення віддавати перевагу: із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України) або ж інших видів звільнення? Стверджувати, що це питання в юридичній літературі не розглядали, було б неправильно. Різним аспектам цієї проблеми присвячували свої дослідження А. Є. Голубов, О. О. Дудоров, Ю. В. Баулін, А. В. Єндольцева, О. О. Житний, В. С. Єгоров, С. А. Косова, О. А. Марченко, В. О. Меркулова, Я. В. Моїсєнко, В. О. Навроцький та ін. Однак далеко не з усіма наведеними з цього приводу позиціями можна погодитися, деякі із них видаються занадто категоричними.

Зважаючи на вікову специфіку осіб, які не досягли повноліття, сприйняття ними вимог кримінального закону, соціально-педагогічні особливості, в КК України виокремлено самостійний Розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Він об'єднує норми, що регламентують особливі правила застосування заходів кримінально-правового впливу до вказаної категорії осіб (зокрема й звільнення від кримінальної відповідальності).

Потрібно мати на увазі, що дитина, котра досягла віку, з якого можна притягувати до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення, може бути звільнена від кримінальної відповідальності як із загальних підстав, передбачених у Розділі IX (ст.ст. 45–48 КК України), так із спеціальних підстав, що поширюються лише на зазначену категорію осіб (ст.ст. 97 та 106 цього ж Кодексу). Водночас підстави звільнення від кримінальної відповідальності, згадані у ст. 45–48 КК України, не передбачають для неповнолітнього якихось винятків із загальних правил. А при застосуванні ст. 49 КК України, обрахування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх має відбуватися відповідно до правил, зазначених у ст. 106 КК України.

Водночас в юридичній літературі інколи норму про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру деякі дослідники розглядають як спеціальну стосовно норм, що регламентують звільнення від кримінальної відповідальності з інших підстав. Відтак, при вирішенні виниклої конкуренції пропонують

віддавати перевагу саме їй. Зокрема, свого часу В. О. Навроцький стверджував (правда, без наведення якихось аргументів), що при зазначеній конкуренції перша із наведених підстав має мати перевагу [1, с. 335] (певно, як така, що спеціально розрахована на її застосування до неповнолітніх – В. Н.).

Ця позиція не поодиноким й поділяється іншими науковцями [2, с. 14; 3, с. 194–195; 4, с. 122–123]. На думку прибічників такого підходу, наявність у законі ст. 97 КК України (ст. 90 КК РФ – відповідника ст. 97 КК України – В. Н.) пояснюється специфікою свідомої та вольової сфер діяльності підлітка. Внаслідок цього просто звільнити його від кримінальної відповідальності буває недостатньо. Тут поряд із звільненням потрібно забезпечити можливість контролю за поведінкою неповнолітнього та застосування ефективних способів виправлення. З огляду на це, на думку В. Є. Єгорова, звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру слід розглядати не як останній варіант з-поміж можливих, а як один із альтернативних напрямів вирішення долі кримінального провадження, що обирається в разі переконання у його найбільшій доцільності [5, с. 265–266]. Адепти відповідного підходу стверджують, що: а) головна перевага такого звільнення (а аналізований вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ст. 97 КК України, є умовним – В. Н.) полягає у тому, що він не є остаточним і дозволяє організувати у визначений судом (на підставі ч. 3 ст. 105 КК України) період контроль за процесом виправлення дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення; б) звільнення від відповідальності під умовою (на відміну від безумовного) здійснює більш дисциплінуючий вплив на звільнюваних неповнолітніх, стимулює та орієнтує їх на належну поведінку в майбутньому.

Водночас у юридичній літературі є протилежна думка про необхідність обрання до дитини у пріоритетному порядку інших видів звільнення від кримінальної відповідальності (якщо це можливо у конкретній ситуації) [6, с. 196–197; 7, с. 199, 200; 8, с. 228; 9, с. 132; 10, с. 1073; 11, с. 77; 12]. Зокрема, у п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15 травня 2006 р. № 2 з цього приводу вказано, що: «... якщо в матеріалах справи, крім зазначених, наявні інші підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (наприклад, передбачені статтями 45–49, що за правовими наслідками

є більш сприятливими для забезпечення його інтересів, то мають бути обрані саме ці підстави» [13].

Видається, що обидві із наведених точок зору є занадто категоричними. Повністю не можу погодитися з жодною із них. Тому *метою цієї статті* є вирішення питання про те, чи відповідають такі твердження дійсності; як слід діяти у разі конкуренції між положеннями статей КК України, що передбачають види звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього із застосуванням іспитового строку та без нього, а також у разі конкуренції між положеннями статей цього Кодексу, якими передбачено обов'язкові та факультативні, безумовні й умовні види звільнення дитини від кримінальної відповідальності.

### **1. Конкуренція між положеннями статей КК України, що передбачають обов'язкові й факультативні, безумовні та умовні види звільнення від кримінальної відповідальності, застосовуваних до неповнолітнього**

Залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виокремлюють два його види: а) *факультативне* (у зв'язку з передачею особи на поруки – ст. 47 КК України; у зв'язку зі зміною обстановки – ст. 48 КК України; у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру – ч. 1 ст. 97 цього Кодексу); б) *обов'язкове* (всі решта). Якщо є конкуренція між такими (факультативними й обов'язковими) видами звільнення, то перевагу слід віддавати другій із наведених груп.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності поділяють також на:

а) *безумовне* (перше із них є остаточним, безповоротним і не залежить від подальшої поведінки особи після набрання законної сили рішення про її звільнення);

б) *умовне*.

Усі види звільнення від кримінальної відповідальності є безумовними, крім двох, а саме: із передачею особи на поруки (ст. 47 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України).

Не виникає жодного сумніву у тому, що при конкуренції між зазначеними видами звільнення (умовними та безумовними) в пріоритетному порядку слід застосовувати безумовні. Протилежний підхід безпідставно погіршуватиме становище неповнолітніх порівняно із дорослими злочинцями. Адже за інших рівних умов до неповнолітнього будуть застосовані особливі заходи правового впливу, а у разі їх невиконання – знову може бути порушено

питання про його відповідальність (ч. 3 ст. 97 КК України).

Тому, приміром, якщо постзлочинна поведінка неповнолітнього, котрий *вперше вчинив* кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, свідчить про його дієве каяття чи примирення із потерпілим, то в пріоритетному порядку необхідно застосовувати норми, передбачені Розділом IX КК України. Вони є більш сприятливими, позаяк не тягнуть правових наслідків, передбачених ч. 3 ст. 97 КК України (будучи безумовними та безнаслідковими).

В усіх інших випадках (за відсутності такої умови звільнення, як «вперше вчинив») припущення про можливість конкуренції виду звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням до дитини примусових заходів виховного характеру із видами звільнення від відповідальності внаслідок примирення винного з потерпілим (та у зв'язку з дієвим каяттям) буде помилковим. Адже підстави цих видів звільнення є взаємовиключними. Хоча деякі автори і вирішують цю ситуацію (аналізуючи, щоправда, законодавство сусідньої держави), іменуючи її колізією кримінально-правових норм, але її вирішення описується за правилами конкуренції [14, с. 287–288, 315]. Це неприпустимо, адже колізія та конкуренція – поняття принципово різні, а тому їх отождолення неприпустиме. Для колізії характерна наявність декількох норм, що розходяться одна з одною за змістом, суперечать одна одній, конкуренція ж означає регулювання одного й того ж правовідношення декількома нормами.

Так, якщо схожа позитивна посткримінальна поведінка характеризує неповнолітнього, який *раніше вчиняв* кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (тобто немає підстави для застосування норм ст.ст. 45–46 КК України – «вперше вчинив...») і буде визнано, що його виправлення може бути досягнуте шляхом застосування примусових заходів виховного характеру, то такий підліток може бути звільнений від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК України. Крім того, ця норма (ст. 97 КК України) може бути застосована до неповнолітнього, який уперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, *навіть якщо його поведінка не характеризується виконанням позитивних дій, указаних у ст.ст. 45–46 КК України*. Для застосування цієї спеціальної норми буде необхідною та достатньою лише та обставина, що виправлення дитини може бути досягнуте шляхом застосування примусових заходів виховного характеру.

## 2. Конкуренція між положеннями статей, що передбачають види звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього із застосуванням іспитового строку та без нього

Певно найбільше складнощів викликає ситуація, коли є сумніви: звільняти неповнолітнього від відповідальності за наявності передумов і підстав, передбачених ст. 47 КК України («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки»), чи керуючись ч. 1 ст. 97 цього Кодексу («Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру»). Адже ці види звільнення є і факультативними, і умовними водночас.

Перший із аргументів, що спадає на думку при вирішенні питання, котре стосується зазначеної конкуренції, є те, що ст. 97 КК України має перевагу як розрахована спеціально на її застосування до неповнолітніх. Однак водночас не слід оминати увагою і тривалість «умовності» аналізованих (передбачених ст. 47 та ст. 97 КК України) видів звільнення. Говорячи про «умовність», маю на увазі час, протягом якого над звільнюваним висить «дамоклів меч» повторного притягнення до відповідальності в разі невиконання ним вимог умовного звільнення.

Як відомо, КК України передбачає такі примусові заходи виховного характеру: 1) застереження; 2) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 3) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 4) передання неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють або ж під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих фізичним особам на їх прохання; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років (ч. 2 ст. 105 КК України).

Як відомо, кримінальний закон не встановлює строки застосування деяких примусових заходів виховного характеру, зокрема: застереження (п. 1 ч. 2 ст. 105 КК України) – це й зрозуміло, адже застереження є одномоментним актом, котрий набирає сили одразу ж після його оголошення; а також обов'язку відшкодування заподіяних матеріальних збитків (п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України).

Тому якщо суд прийняв рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку з застосуванням до нього щойно зазначених примусових заходів вихов-

ного характеру, то неповнолітня особа підлягає негайному звільненню від кримінальної відповідальності, якщо вона:

– зазнала осуду своєї поведінки від імені держави (в особі суду), була попереджена про неприпустимість порушення закону в подальшому – при застосуванні застереження;

– або ж коли вона відшкодувала завдану нею матеріальну шкоду – в разі покладення на неї обов'язку відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

Водночас звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України (у зв'язку з передачею особи на поруки) настає не одразу, тут законодавець встановив іспитовий строк до 1 року. Тому коли виникатиме сумнів у тому, чи звільняти неповнолітню особу від кримінальної відповідальності: а) у зв'язку з передачею її на поруки чи б) у зв'язку із застосуванням перших двох із вищеперелічених видів примусових заходів виховного характеру, то, як видається, у першочерговому порядку застосовувати потрібно саме їх.

Також слід мати на увазі, що тривалість примусових заходів виховного характеру, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 105 КК України (обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього) й п. 3 ч. 2 ст. 105 цього ж Кодексу (передання дитини під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або ж під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання), законом чітко не визначена, вона встановлюється судом, який призначає ці заходи. Тривалість таких заходів може наблизитися і до 4-х років. Це можливо за умови звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру дитини, котра після досягнення 14-річного віку вчинила яке-небудь із кримінальних правопорушень, перелік яких міститься у ч. 2 ст. 22 КК України. Відповідно ж до п. 5 ч. 2 ст. 105 КК України, направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків можливе на 3-х річний термін (окрім випадків, коли виправлення настало раніше).

Тривалість ж іспитового строку при переданні на поруки значно менша – 1 рік. Тому при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності: а) з підстав, передбачених ст. 47 КК України або ж б) з підстав, передбачених ст. 97 цього Кодексу із застосуванням якогось із примусових заходів виховного характеру, передбачених п. 2, п. 3 чи п. 5 ч. 2 ст. 105 КК України, неповнолітнього все-таки варто звільняти від відповідальності на підставі ст. 47 КК України як норми, яка в

аналізованій ситуації буде гарантовано більш вигідною для інтересів особи. Таку гарантію обвинуваченому (неповнолітньому зокрема) дає законодавець, вказуючи правозастосовувачу на максимальний 1-річний строк «випробувального» (перевірочного) строку при застосуванні вказаного виду звільнення, та «стримуючи» його, по суті, цим строком. Виняток становитиме лише ситуація, коли суд у конкретному провадженні, порушуючи питання про вибір або виду звільнення, передбаченого ст. 47 КК України, або звільнення на підставі ст. 97 цього ж Кодексу із застосуванням якогось із примусових заходів виховного характеру, передбаченого п. 2, п. 3 чи п. 5 ч. 2 ст. 105 КК України та попередньо обговоривши й узгодивши це питання із звільнюваним від кримінальної відповідальності неповнолітнім та його законним представником, запевнив їх у тому, що тривалість запланованого до обрання цим судом примусового виховного заходу все-таки буде меншою, ніж 1 рік. За таких умов, звісно ж, пріоритет у застосуванні матиме ст. 97 КК України.

Слід зазначити, що в подальшому В. О. Навроцький (продовжуючи аналізувати питання про те, якому виду звільнення віддавати перевагу: із застосуванням примусових заходів виховного характеру або ж інших видів звільнення від кримінальної відповідальності дитини) та усвідомлюючи наявність різноманітних нюансів і складнощів при вирішенні зазначеної проблеми, дещо скоригував свій підхід, вказуючи, що: «... при наявності одночасно декількох підстав для звільнення, перевагу слід надати тій з них, яка за правовими наслідками *більш сприятлива* [курсив мій – В. Н.] для забезпечення інтересів неповнолітнього» [15, с. 241; 16, с. 309]. Вважаючи

абсолютно прийнятною та допустимою зміну чи корекцію будь-яким дослідником підходів й міркувань, які той обстоював раніше, та повністю погоджуючись із щойно наведеною тезою, все-таки доводиться констатувати, що автор не дав рекомендацій із приводу того, як визначити «більш сприятливу підставу». Мабуть науковець сподівається на те, що читачі коментарів до Кримінального кодексу достатньо тямущі, а відтак їм не треба все детально пояснювати, «розжовувати» та що вони здатні здогадатися самі. Однак щодо аналізованої проблеми немає єдності поглядів у фахівців, тому не дивно, що це може спричинити певні труднощі й у неспеціалістів.

### Висновки

На підставі наведеного, можна зробити такі висновки:

1) підтримано висловлену в юридичній науці позицію про те, що за можливості одночасного застосування декількох статей, що передбачають ідентичні передумови та підстави для звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, перевагу слід віддати тій із них, яка містить більш сприятливі правові наслідки для інтересів дитини;

2) наведено аргументи на користь твердження про те, що пріоритет у разі конкуренції між положеннями статей КК України, котрі передбачають види звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, мають ті з них, які передбачають види звільнення:

а) обов'язкові – порівняно із факультативними;

б) безумовні – порівняно з умовними;

в) без застосування іспитового строку – порівняно із тими, де такий строк встановлено.

### Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, Ю. В. Антипов, О. О. Дудоров та ін. Вид. 4-те, переробл. та допов. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Атіка, 2008. 376 с.
2. Меркулова В. О. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: суперечливість кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень. *Південно-український правничий часопис*. 2017. № 4. С. 12–15.
3. Косова С. А. Прекращение уголовного дела в отношении несовершеннолетнего в связи с применением принудительных мер воспитательного характера : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омская академия. Омск, 2002. 226 с.
4. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який вчинив злочин або суспільно-небезпечне діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 215 с.
5. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва : МПСИ, 2002.
6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

7. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 185–207.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доп. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
9. Моисеенко Я. В. Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Красноярский государственный аграрный университет. Красноярск, 2006. 205 с.
10. Полный курс уголовного права : в 5 т. / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. Т. 1. Преступление и наказание. Санкт-Петербург : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. 1133 с.
11. Марченко О. А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 309 с.
12. Житний О. О. Конкуренція кримінально-правових норм про звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 81–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs\\_2004\\_28\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2004_28_18)
13. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>
14. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09. Московский университет, Москва, 2005. 396 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ : Юрична думка, 2012. 1316 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

## References

1. Melnyk, M. I. & Klimenko, V. A. (2008). Criminal law of Ukraine. General part [Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna]. Kyiv: Attica [in Ukr.].
2. Merkulova, V. O. (2017). Zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti ta pokarannya nepovnolitnikh: superechlyvist' kryminal'no-pravovykh ta kryminal'no-protsesual'nykh polozhen' [Exemption from criminal liability and punishment of minors: inconsistency of criminal law and criminal procedure provisions]. *Pivdenno-ukrayins'kyi pravnychyy chasopys (South Ukrainian Law Journal)*, 4, 12–15 [in Ukr.].
3. Kosova, S. A. (2002). Prekrashcheniye ugovnogo dela v otnoshenii nesovershennoletnego v svyazi s primeneniym prinuditel'nykh mer vospitatel'nogo kharaktera [Termination of a criminal case against a minor in connection with the use of compulsory educational measures] [in Russ.].
4. Holubov, A. Ye. (2005). Protsesual'ne stanovyshe v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny nepovnolitn'oho, yakyy vchynyv zlochin abo suspil'no-nebezpechne diyannya [Procedural position in the criminal proceedings of Ukraine of a minor who has committed a crime or socially dangerous act] [in Ukr.].
5. Yegorov, V. S. (2002). Teoreticheskiye voprosy osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti [Theoretical issues of exemption from criminal liability] [in Russ.].
6. Baulin, Yu. V. (2004). Zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti [Exemption from criminal liability] [in Ukr.].
7. Baulin, Yu. V. (2013). Zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti [Exemption from criminal liability]. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny (Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine)*, 1, 185–207 [in Ukr.].
8. Andrushko, P. P. & Goncharenko, V. N. & Fesenko, E. V. (Eds.). (2008). Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine (6nd ed., rev.) [Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy]. Kyiv: Dakor [in Ukr.].
9. Moiseyenko, Ya. V. (2006) Osvobozhdeniye ot ugovnoy otvetstvennosti nesovershennoletnikh [Exemption from criminal liability of minors] [in Russ.].
10. Korobeev, A. I. (Ed.). (2008). Complete course of criminal law (Vol. 1). St. Petersburg: Legal Center Press [in Russ.].
11. Marchenko, O. A. (2018) Protsesual'nyy poriyadok zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nost [Procedural procedure for release from criminal liability] [in Ukr.].
12. Zhytnyy, O. O. Konkurentsia kryminal'no-pravovykh norm pro zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti [Competition of criminal law on exemption from criminal liability]. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs\\_2004\\_28\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2004_28_18) [in Ukr.].

13. Pro praktyku roz'hlyadu sudamy sprav pro zastosuvannya prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 15 travnya 2006 r. № 2 [On the practice of consideration by courts of cases on the application of coercive measures of an educational nature: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 15, 2006 № 2.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text> [in Ukr.].
14. Yendol'tseva, A. V. (2005). Institut osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti: teoreticheskiye, zakonodatel'nyye i pravoprimeritel'nyye problemy [The Institute for Exemption from Criminal Liability: Theoretical, Legislative and Law Enforcement Issues] [in Russ.].
15. Melnyk, M. I. & Khavronyuk, M. I. (Eds.). (2012). Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine (9-th ed., rev.) [Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy]. Kyiv: Legal opinion [in Ukr.].
16. Melnyk, M. I. & Khavronyuk, M. I. (Eds.). (2019). Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine (11th ed., rev.) [Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy]. Kyiv: Dakor [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 30.11.2020*

*прийнята до друку 23.02.2021*

*The article: is received 30.11.2020*

*is accepted 23.02.2021*